

YEİS (الْيَاسُ)

Sözlükte “ümitsiz olma, ümit kesme” anlamındaki **yeis** (ye’s) genel olarak “ümitsizlik, bir beklentisi olmama durumu”, dinî terminolojide “kulun Allah’ın rahmet ve yardımından ümidini kesmesi” mânâsında kullanılır; **kunût** kelimesinin eş anlamı ve **recânın** karşıtı şeklinde açıklanır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ye’s” md.; *Li-sânü’l-‘Arab*, “ye’s” md.; İbnü’l-Esîr, V, 291). Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî’ye göre ilâhî rahmetten ümit kesmeye yeis, ümitsizliğin yeisten ileri derecesine kunût, bir kimsenin inkârcıların azabına benzer bir azabı hak edecek derecede ümitsiz olması haline ise **sû-i zan** denir (*Rûhu’l-me‘ânî*, XIII, 45; ayrıca bk. İbnü’l-Esîr, IV, 113).

Kur’ân-ı Kerîm’de on iki âyetle yeis kökünden isim ve fiiller, altı âyetle kunût ve türevleri geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu‘cem*, “knt”, “ye’s” md.leri). Veda haccı esnasında inen bir âyetin (el-Mâide 5/3) “Bugün inkârcılar sizin dininizden ümitlerini kestiler” yeisle ilgili kısmı, “İnkârcılar sizin İslâm’dan vazgeçerek yeniden putperestliğe dönmeyizden ümitlerini kestiler” şeklinde açıklanmıştır (Taberî, IV, 417-418; Zemahşerî, I, 32). Buna göre âyetle müslüman olanların bir süre sonra eski dinlerine döneceklerini uman putperestlerin, Hz. Peygamber’in on binlerce müslümanla birlikte Veda haccını eda etmesiyle bu ümitlerini tamamen kaybettikleri anlatılmakta, böylece İslâm tarihinde bir dönüm noktasına işaret edilmektedir. Yûsuf sûresinde (12/110), peygamberlerin kavimlerini dine davetten bir sonuç alamamaları karşısında ümitsizliğe kapıldıkları ve yalanlandıklarını düşündükleri bir sırada kendilerine Allah’ın yardımının geldiği bildirilir. Kaynaklarda peygamberlerin ümitsizliğe düşmesiyle ilgili değişik yorumlara yer verilmiştir. Bir rivayete göre Abdullah b. Abbas, Hz. Âişe’ye bu meseleyi sormuş, o da, “Hâşâ! Peygamberler rableri hakkında yanlış bir kanaate kapılmazlar. İşin aslı şudur ki vahiy gecikip belâlar ağırlaşınca peygamberler inananların kendilerini yalancı sayacaklarından kaygılandılar” cevabını vermiştir (Buhârî, “Enbiyâ”, 19; Taberî, VII, 316-323). Hz. Ya’kûb, Yûsuf’u ve kardeşini bulup getirmeleri için oğullarını Mısır’a gönderirken onlara şöyle demiştir: “Allah’ın lutuf ve merhametinden ümidinizi kesmeyin, çünkü Allah’ın rahmetinden ancak kâfirler ümit keser” (Yûsuf 12/87). Muhyiddin İbnü’l-Arabî, “Bu bize gönderi-

len en ümit verici âyettir” der (*el-Fütûhât*, VIII, 75). Fahreddin er-Râzî bu âyeti açıklarken ilâhî rahmetten ümit kesmenin ancak Allah’ın güçsüz ve merhametsiz olduğuna veya O’nun her şeyi bilmediğine ya da cömert davranmadığına inanmaktan kaynaklanabileceğini, bunun da ancak kâfirlerden beklenebileceğini söyler (*Mefâtihu’l-gayb*, XVIII, 159). Meleklerin kendisine bir oğul müjdelemesi üzerine ileri yaşıdan dolayı buna çok şaşırان Hz. İbrâhim’e melekler, “Sakin ümitsizlerden olma!” demişler, İbrâhim de, “Rabbimin rahmetinden haktan sapmış olanlardan başka kim ümit keser” karşılığını vermiştir (el-Hicr 15/55-56). Hz. Peygamber’in, “benim için dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha değerli” dediği (Taberî, XI, 16), bir âyetle, “Ey -günah işleyerek- kendilerine kötülük eden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin; çünkü Allah bütün günahları bağışlar; O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir” buyurulmuştur (*ez-Zümer* 39/53). Âyetin nüzûl sebebiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır; bunlardan birine göre âyet, Mekke müşriklerinin puta tapma, zina etme, haksız yere adam öldürme gibi kötülüklerini sayıp dökerek İslâm’a girseler bile affedilmelerinin mümkün olmadığını söylemeleri üzerine inmiştir. Diğer bazı âyetleri delil göstererek bu âyetle müjdelenen bağışın müminleri veya tövbe edenleri kapsadığını ileri sürenler varsa da müfessirler, bu müjdenin bütün insanları ve Nisâ sûresinde (4/48) istisna edilen şirk dışındaki bütün günahları içine aldığı kabul etmişlerdir (Taberî, XI, 14-17; Şevkânî, IV, 537-538). Hadislerde yeis ve kunût kavramları hem insanların günlük yaşayışları bağlamında hem de dinî içerikli ifadelerde geçmektedir (Wensinck, *el-Mu‘cem*, “knt”, “ye’s” md.leri). Bir hadiste Allah’ın, rahmeti yarattığında hemen tamamını kendisinde bıraktığı, bütün yaratıklarına sadece az bir kısmını verdiği ifade edildikten sonra, “Eğer kâfir Allah’ın katındaki rahmetin tamamını bilseydi cennetten ümidini kesmezdi; mümin de Allah’ın katındaki azabın tamamını bilseydi cehennemden kurtulacağına güvenmezdi” buyurulmuştur (*Müsned*, II, 334, 397, 484; Buhârî, “Rikâk”, 19; Müslim, “Tevbe”, 23).

Tasavvuf ve ahlâk kitaplarında yeis genellikle recâ konusu işlenirken ele alınır. Hâris el-Muhâsibî bazı âyetlere dayanarak (el-En‘âm 6/54; Tâhâ 20/82; ez-Zümer 39/53-54) recânın makbul olmasının iki şartı bulunduğunu söyler: Ümitsizliğe kapılmamak, tövbe etmek. Muhâsibî’ye göre kul çok günah işlerse de bu onu tövbe

etmekten alıkoymamalı, Allah korkusu kendisini tövbesinin kabul edilmeyeceği, günahının bağışlanmayacağı şeklinde bir ümitsizliğe sevketmemelidir. Çünkü ümitsizlik kulun daha çok günah işlemesine yol açar. Bundan dolayı Abdullah b. Mes‘ûd’un ümitsizliği büyük günahlardan saydığı rivayet edilir. Kul bin günah işlese, sonra buna bin günah daha eklese, sonra da bütün samimiyetiyle tövbe etse Allah onun kalbindeki bu samimiyeti bilir ve geçmişteki bütün günahlarını bağışlar. Allah’ın kitabında öğrettiği edebe göre kendini eğiten kimse, tövbesiz ve amelsiz olsa da ne bütün günahlarının bağışlanacağı şeklinde boş bir ümide kapılır ne de Allah’ın rahmetinden ümit keser. Öte yandan günahkâr bir kulun ümitsizliğe düşmesi onun günahkârlığını iki kat artırır. Bu sebeple Allah recâ ile kulunu ümitsizliğe düşmekten, havf ile de boş güvenle kendini aldatmaktan korumak istemiştir (*er-Ri‘âye li-hukûkullâh*, s. 431-439).

Büyük günahları üç dereceye ayıran Gazzâlî’ye göre kulun Allah’ı ve peygamberlerini tanımaması, Allah’ın cezalandırmasını umursamaması veya O’nun rahmetinden ümit kesmesi ilk dereceyi oluşturur. Çünkü Allah’ı tanıyanın mutlak bir güven içinde olması da ümitsizliğe düşmesi de düşünülemez (*İhyâ‘*, IV, 20). Gazzâlî insanları da âhiretteki halleri itibarıyla helâk olacaklar, azap görecekler, kurtulacaklar ve Allah’a yakınlıkla mutlu olacaklar şeklinde dört sınıfa ayırarak Allah’ın rahmetinden ümit kesenleri helâk olacaklar sınıfından saymakta (*a.g.e.*, IV, 24-25), bir kimsenin günahlarının çokluğu sebebiyle affedilmeyeceğini zannedip ümitsizliğe düşmesinin şeytandan gelen bir telkin olduğunu belirterek bu kimseye Allah’ın affediciliğini anlatan âyetleri hatırlayıp recâyâ yönelmesini öğütlemeaktadır (*a.g.e.*, III, 386). İki tür insanın recâyâ ihtiyacı var. Biri ümitsizliğe düşerek ibadeti terkeden, diğeri de Allah korkusundan (havf) dolayı sürekli ibadet ederek işlerini ihmal ettiği için kendisine ve ailesine zarar veren kimsedir. Bunların ikisi de aşırılığa saptığından kendilerini itidale yöneltecek bir yola muhtaçtır ki o da recâdır (*a.g.e.*, IV, 146). Havfın karşıtı emn (umursamazlık), recânın karşıtı yeistir. Kur’ân’da ümitsizliğin yerilmesi emnin yerilmesi de havfın değerine işaret eder. Ümitsizliğe götürecekt ve amele engel olacak derecedeki yeis makbul değildir. Bu sebeple Gazzâlî halka vaaz verenlerin onlara itidal kazandıracak bir şekilde konuşmaları gerektiğini söyler. Re-

sûlullah'ın insanlarla havf ile recâ arasın-
da bir ifade ile konuştuğunu ve korkutu-
cu bilgilerin muhataplarda ümitsizlik do-
ğurduğunu görünce bunu recâ ilâcıyla iyi-
leştirdiğini söyleyen Gazzâlî, vâizlere bu
yöntemden sapmaları halinde yaptıkların-
dan daha fazlasını yıkacakları uyarısında
bulunur (a.g.e., IV, 146, 150-151, 157, 162).
Mâverdî, kötümserlerde ümitsizliğin bas-
kın bir ruh hali olduğunu ve çalışmaların-
da başarıyı engellediğini belirtir (*Edebü'd-
dünyâ ve'd-dîn*, s. 304). İnsanın hayattaki
temel amacının keder ve üzüntüyü yen-
mek olduğunu düşünen İbn Hazm'a göre
üzüntüden kurtulmanın en güvenli yolu
bütün işlerde âhîret kurtuluşunu ölçü ve
hedef almaktır. Bunu başaranlar keder ve
üzüntüden kurtulur, daima sevinçli ve mut-
lu olur. Çünkü insanın son noktada ama-
cına ulaşacağına dair ümidi hedefine doğ-
ru ilerlemesinde ona yardımcı olur ve bu
ümit amacına ulaşması için ona güç ka-
zandırır (*el-Ahlâk ve's-siyer*, s. 14-15).

Kelâm ilminde, bir inkârcının öleceğini
anlayarak amel işleme ümidinin de kal-
madığı hayatının son noktasında iman et-
mesine "îmân-ı be's", ölüm anında bütün
ümitleri tükenip âhîret kaygısı duyduğu
sırada inanmasına "îmân-ı ye's", aynı du-
rumlarda tövbe eden bir günahkâr mü-
minin tövbesine de "tevbe-i ye's" adı ve-
rilmiş, bu iman ve tövbenin makbul sayı-
lıp sayılmayacağı, bu bağlamda Firavun'un
boğulma esnasında, "İsrâiloğulan'nın inan-
dığı Allah'tan başka ilâh bulunmadığına
inandım" diyerek (Yûnus 10/90) iman et-
mesinin geçerli olup olmadığı meselesi tar-
tışılmıştır. İslâm âlimlerinin çoğunluğu, ko-
nuya ilişkin âyetlere dayanarak beis veya
yeis halinde imanın kabul edilmeyeceğini
söylemiş, aralarında Bâkîlânî, Muhyiddin
İbnü'l-Arabî, Celâleddin ed-Devvânî'nin de
bulunduğu bir grup ulemâ ise bu görüşün
aklsini savunmuştur (bk. BE'S). İmân-ı ye'-
sin geçersiz, tevbe-i ye'sin geçerli olduđu-
nu söyleyenler de vardır (Elmalılı, II, 1316;
III, 2107).

Yeis "başkasından bir şey umma, bekle-
me" anlamındaki "tama" kelimesinin kar-
şıtı olarak "hiç kimseye ümit bağlama-
mak, başkasından bir şey beklememek,
tokgözlü olmak" anlamında da kullanılmış
ve bu tutum fazilet sayılmıştır (İbn Abdül-
ber, I, 159). Hz. Ömer'e atfedilen, "Zengin-
lik yeiste, fakirlik tama'da, rahatlık züh-
dedir" sözünde yeis bu mânadadır. Re-
sûlullah kendisinden öğüt isteyen birine,
"Her namazını son namazın gibi kıl, özür
dilemek zorunda kalacağın şeyi yapma ve
insanların elindeki şeylere ümit bağlama"

demıştır (İbn Mâce, "Züh'd", 15). Mâverdî
ve İbn Hazm gibi âlimler, tamamı karşıtı
olduğunu söyledikleri bu mânadaki yeis
için "ruh yüceliği" tabirini de kullanırlar.
İbn Hazm'a göre tama' bütün kötülükle-
rin aslıdır; tama' olmasaydı kimse kimse-
nin karşısında küçülmezdi (*el-Ahlâk ve's-
siyer*, s. 52-53).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, IV, 113; V, 291; *Müs-
ned*, II, 334, 397, 484; Muhâsibî, *er-Ri'âye li-ḥu-
kûkullâh* (nşr. Abdülhalim Mahmûd – Abdülkâ-
dir Ahmed Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 431-439;
Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, IV,
417-418; VII, 316-323; XI, 14-17; Mâverdî, *Ede-
bü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Bey-
rut 1398/1978, s. 304, 314; İbn Hazm, *el-Ahlâk
ve's-siyer*, Beyrut 1405/1985, s. 14-15, 52-53;
İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 159; Gazzâlî,
İhyâ, III, 386; IV, 20, 24-25, 146, 150-151, 157,
162; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), I, 32; Fahred-
din er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, Beyrut 1411/1990,
XI, 108-109; XVIII, 159, 180-181; İbnü'l-Arabî, *el-
Fütûḥât*, VIII, 75; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut
1412/1991, IV, 537-538; Âûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*,
XIII, 45; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1316; III, 2107.

MUSTAFA ÇAĞRICI

YELKENCİ, Mehmet Raif

(1894-1974)

İstanbul'un ünlü sahafı.

Kandıra'da doğdu. Teknelere yelken be-
zi diken bir aileden gelir; babası Ahmed
Efendi de yelken bezi dikerdi; Yelkenci so-
yadı buradan gelmektedir. 1905'te İstan-
bul'a gitti. Amcası Hâfız Aziz Efendi'nin
Beyazıt Meydanı'ndaki kitapçı dükkânın-
da çıraklık yapmaya başladı; kitapçılığı bu-
rada öğrendi. I. Dünya Savaşı'nda askere
alındı. Küçük yaştan beri ayağının sakat-
lığı sebebiyle geri hizmetlerde kullanıldı ve
askeri hastahanelerde çalıştı. Terhis olma-
sına rağmen 1918-1919'da bir süre Harbi-
ye Nezâreti'nde dördüncü sınıf kâtip sîfa-
tıyla bulundu. Amcası Aziz Efendi'yle bir-
likte, Beyazıt'ta Kapalıçarşı'nın Feşçiler Ka-
pısı'nın bitişiğinde Çadırcılar caddesi üze-
rinde eski bir kitapçı dükkânını Şevki Efen-
di'den satın alarak sahafılık işine girdi. Ha-
yatının sonuna kadar burada genellikle el
yazması kitaplar alıp sattı.

Eski sahafılık geleneklerini sürdüren Yel-
kenci'nin dükkânı yerli ve yabancı bilim
adamlarının, kitap meraklılarının bir to-
planti ve sohbet yeri idi. İbnülemin Mah-
mud Kemal, M. Fuad Köprülü, Abdülbaki
Gölpınarlı, Mükrimin Halil Yinanç, Muallim
Cevdet, A. Süheyl Ünver, İsmail Hakkı
Uzunçarşılı, Hakkı Tarık Us, Osman Nuri
Ergin, Kemal Salih Sel, Reşat Ekrem Ko-
çu, Sabri Ülgener, Kemal Elker, şarkiyat-

çılardan Franz Taeschner, Osman Reşher
(Oskar Rescher), Hellmut Ritter bunlardan
bazılarıdır. Yazmaları, hat ve belgeleri an-
layanlara, ihtiyaç sahiplerine satmayı ter-
cih ederdi. Tanıdıklarına ve ehline kopya
ettirmek üzere ödünç kitap da verirdi.
Bu türden bazı kitapların kopyaları günü-
müzde A. Süheyl Ünver'in arşivinde bulun-
maktadır. Ayrıca evinde özel bir kütüpha-
nesi vardı. Dükkânında olan çoğu yazma
kitaplar ölümünden sonra sahaf İbrahim
Manav'a satıldı. Abdülbaki Gölpınarlı çalış-
malarında Raif Yelkenci'den alıp inceledi-
ği eserleri belirterek kendisine atıfta bu-
lunur. Amcasıyla birlikte Yûnus Emre di-
vanını taş baskısı halinde yayımladı (*Yûnus
Divanı*, 1340/1924; Özege, V, 2099).

Raif Yelkenci değişik alanlarda ün sal-
mış geniş bir dost çevresine sahipti. 1941'-
den vefatına kadar mutasavvıf-şair Ab-
dülâziz Mecdi Tolun'un Beyazıt Soğanağa
mahallesindeki evinde sohbet toplantı-
larına katıldığı bilinmektedir. Son yıllarını
hastalıklarla geçiren Raif Yelkenci 8 Ekim
1974'te vefat etti, ertesi gün Fâtih Camii'n-
de kılınan öğle namazından sonra Topkapı
aile kabristanına defnedildi. Kemal Elker
ölümüne tarih düşürmüştür: "Tâc-ı pâdi-
şah anı itmâm eder / Dürdü Raif defter-i
a'mâlini" (1394/1974). Ölüm ilânına göre
Mehmet Raif Yelkenci'nin eşi Hatice Ha-
nım'dır. Kızı Makbule'nin Süleyman Alkan
ile evliliğinden torunları Hamit, Halise ve
Halit doğmuştur.

Basılmış kitabı olmayan Raif Yelkenci
uzun yıllar Yûnus Emre'yi araştırmış, yan-
lış bazı görüşleri düzeltmeye çalışmış, tar-
tışmalara katılmış, Aşık Paşa'nın Yûnus
Emre olduğunu ileri sürmüştür. Simavna-
lı Şeyh Bedreddin'in bir nüshası kendisin-
de bulunan *Menâkıb*'ini yayımlayamamış-
tır. Raif Yelkenci'nin bazı yazıları basılmış-
tır: "Muallim Cevdet" (Osman Ergin, [yay.

Mehmet Raif Yelkenci (sağ başta) Hakkı Tarık Us, Osman Nuri
Ergin ve Kemal Salih Sel ile birlikte (Turgut Kut fotoğraf arşivi)

